

KRAJE O NAJWYŻSZEJ POZYCJI W ŚWIATOWYCH ŁAŃCUCHACH WARTOŚCI DODANEJ

Wojciech Mroczek*

Charakterystyczną cechą współczesnego handlu międzynarodowego jest wysoki udział zagranicznej wartości dodanej w eksporcie poszczególnych krajów. Na podstawie danych OECD i WTO *Trade in Value Added* (TiVA) można oszacować, że zagraniczna wartość dodana w 2009 r. stanowiła 27% światowego eksportu towarów (wobec 22% w 1995 r.)¹. W praktyce oznacza to, że do powstania finalnego produktu przyczynia się coraz więcej fabryk zlokalizowanych w różnych krajach. W efekcie coraz mniej jest takich towarów, które od początku do końca powstają w jednym kraju i których pochodzenie możemy przypisać tylko temu jednemu krajowi. Zagraniczna wartość dodana zwiększa się nie tylko w produkcji i eksporcie dóbr najbardziej złożonych, o wysokim stopniu przetworzenia (np. wyroby przemysłów elektronicznego i motoryzacyjnego), ale w coraz większym stopniu także w eksporcie produktów mniej przetworzonych (np. produktów spożywczych, wyrobów z drewna) czy nawet surowców. Wzrost zagranicznej wartości dodanej w handlu, który jest efektem coraz szybszego rozwoju międzynarodowych sieci dostaw (*Global Supply Chains* - GSC), powoduje dodatkowo zwiększenie współzależności między poszczególnymi gospodarkami.

Procesy produkcyjne w ramach międzynarodowych sieci dostaw nie są rozłożone jednakowo. Jedne kraje w większym stopniu specjalizują się w kreowaniu usług wykorzystywanych przez ich odbiorców w eksporcie (przede wszystkim kraje rozwinięte), inne natomiast bardziej specjalizują się w produkcji dóbr pośrednich, stanowiących wkład do produkcji dóbr finalnych (kraje rozwijające się). W skali gospodarki światowej 63% zagranicznej wartości dodanej stanowią produkty pośrednie, a 37% usługi pośrednie. W latach 1995-2009 nastąpił wyraźny wzrost znaczenia usług. Wzrost ten był jednak mniejszy niż można byłoby oczekiwać, prawdopodobnie ze względu na jednoczesny wzrost cen surowców, który powodował wzrost zagranicznej wartości dodanej w towarach. Obserwując znaczenie usług w tworzeniu wartości dodanej (WD) towarów, zwłaszcza na przykładzie tych, które są eksportowane, można zauważyć z jednej strony wzrost znaczenia usług w tworzeniu WD towarów, z drugiej natomiast powiększającą się skalę rozdzielania lokalizacji tworzenia WD w usługach od WD w przemyśle w poszczególnych produktach.

Struktura tworzenia wartości dodanej w poszczególnych krajach może wskazywać (w pewnym uproszczeniu), jakie miejsce w hierarchii międzynarodowych sieci dostaw zajmują poszczególne kraje. Jednocześnie można zauważyć, że w praktyce trudno byłoby znaleźć przykład gospodarki, która byłaby wyłącznie zleceniodawcą albo zleceniobiorcą procesów produkcyjnych w ramach GSC. Jednak najczęściej jedna z tych form ma większe znaczenie.

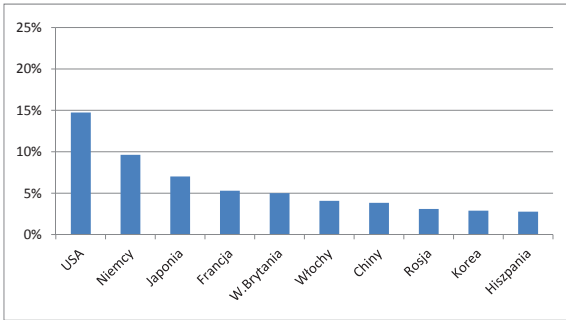
Według często przywoływanej w literaturze koncepcji funkcjonowania łańcuchów wartości dodanej – tzw. krzywej uśmiechu², największej korzyści z handlu realizowanego w ramach sieci dostaw odnoszą kraje o największym wkładzie usług. Natomiast zadania związane z przetwórstwem przemysłowym, traktowane jako mniej zyskowne, przenoszone są często z krajów rozwiniętych do rozwijających się³. Dysproporcja korzyści pomiędzy wkładem wartości dodanej w usługach i w przemyśle powiększa się sukcesywnie.

Na podstawie analizy struktury wartości dodanej w handlu międzynarodowym można przyjąć z pewnym uproszczeniem, że na początku międzynarodowych procesów produkcji znajdują się te kraje, które eksportują krajową wartość dodaną (KWD) wytworzoną w usługach do innych krajów, które następnie wykorzystują ją w swoim eksporcie towarów. Przyjmując to założenie można również zidentyfikować najważniejsze kierunki takich powiązań zarówno w ujęciu geograficznym, jak i branżowym.

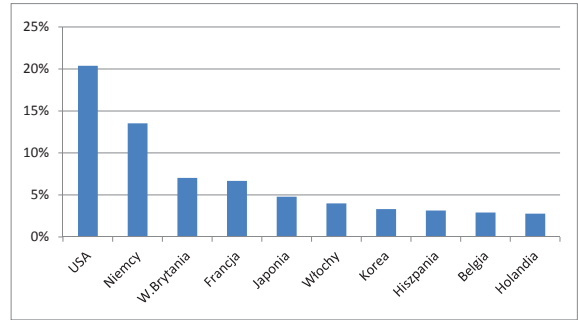
Według TiVA zagraniczna wartość dodana (ZWD) wytworzona w usługach w 2009 r. stanowiła 10% światowego eksportu towarów brutto. Warto zaznaczyć, że była to w latach 1995-2009 najszybciej rosnąca część handlu światowego⁴, która jednocześnie nie znalazła odzwierciedlenia w żadnej kategorii statystycznej w tzw. tradycyjnych statystykach handlu zagranicznego (handlu brutto).

Zdecydowanie największym eksporterem usług, które tworzą WD w eksporcie towarów innych krajów, są Stany Zjednoczone. W 2009 r. na USA przypadało 15% światowego eksportu usług stanowiących wkład do eksportu towarów innych krajów. Drugim największym eksporterem usług wykorzystywanych następnie w eksporcie towarów są Niemcy (w 2009 r. – 10%), a trzecim – Japonia (7%). Ważną rolę w eksporcie usług tworzących WD w eksporcie towarów innych krajów odgrywają także Francja i Wielka Brytania (w obu przypadkach po 5%) oraz Włochy (4%). Łącznie na sześć wymienionych gospodarek przypadało w 2009 r. 46% światowego eksportu WD wytworzonej w usługach i wykorzystywanej w eksporcie towarów innych krajów. Ten wysoki poziom koncentracji eksportu usług tworzących ZWD w produkcji towarów jest w znacznym stopniu skutkiem tego, że

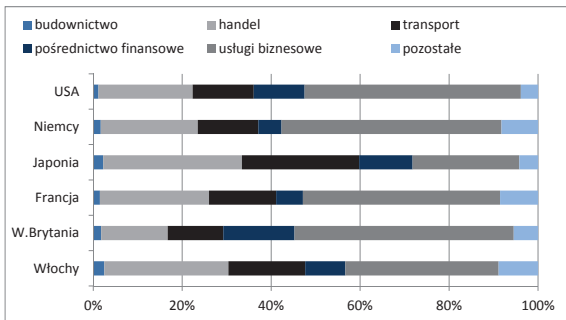
Najwięksi eksporterzy WD wytworzonej w usługach wykorzystywanej w eksporcie towarów innych krajów (% światowego eksportu w 2009 r.)

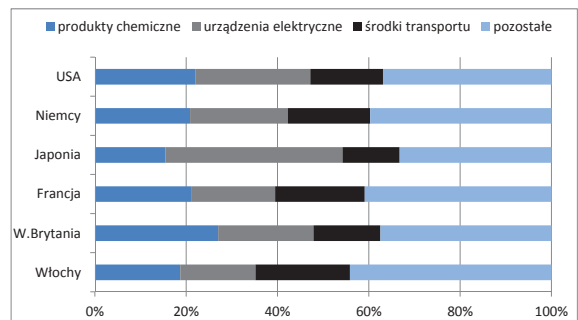
Najwięksi eksporterzy WD wytworzonej w usługach biznesowych wykorzystywanej w eksporcie towarów innych krajów (% światowego eksportu w 2009 r.)

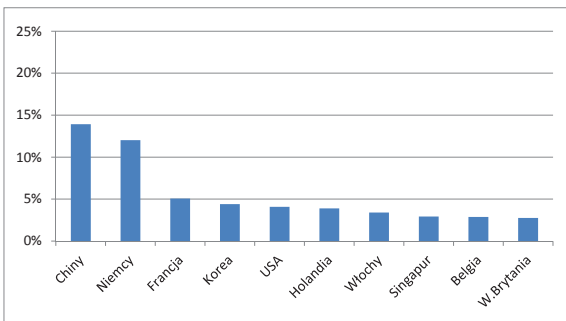
Struktura tworzenia WD wytworzonej w usługach wykorzystywanej w eksporcie towarów innych krajów

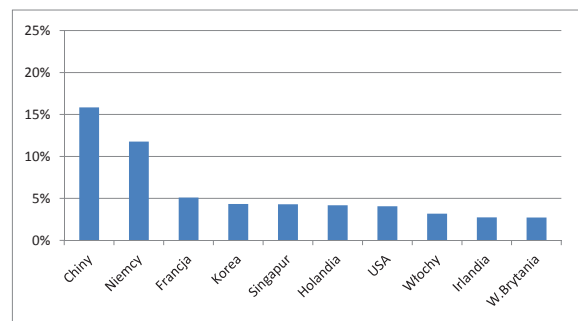
Struktura przeznaczenia WD wytworzonej w usługach wykorzystywanej w eksporcie towarów innych krajów

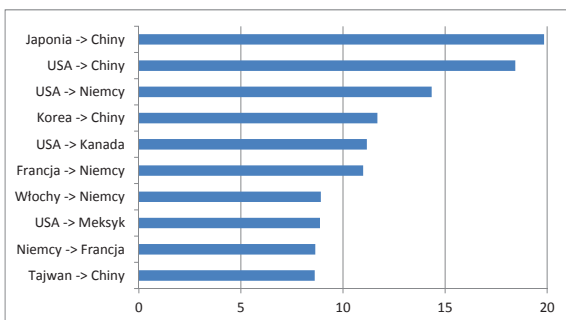
Najwięksi importerzy ZWD wytworzonej w usługach wykorzystywanej w eksporcie towarów (% światowego importu w 2009 r.)

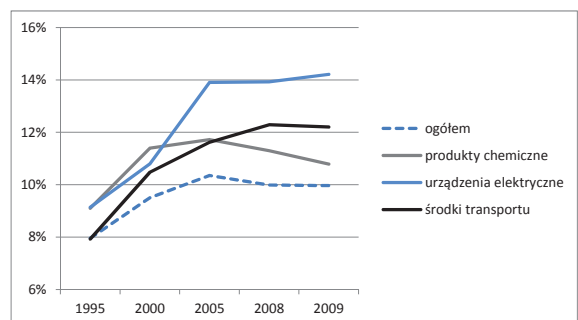
Najwięksi importerzy ZWD wytworzonej w usługach biznesowych wykorzystywanej w eksporcie towarów (% światowego importu w 2009 r.)

Najważniejsze strumienie przepływu WD wytworzonej w usługach i wykorzystywanej w eksporcie towarów innych krajów (2009 r. w mld USD)

Branże przemysłowe o największym udziale ZWD wytworzonej w usługach wykorzystywanej w eksporcie

największe gospodarki rozwinięte są jednocześnie głównymi ośrodkami funkcjonowania (centrami) międzynarodowych korporacji.

Największą część WD usług będących wkładem do eksportu stanowią tzw. usługi biznesowe. Do tej kategorii zalicza się usługi świadczone w ramach wolnych zawodów, naukowe i techniczne, a więc usługi będące nośnikiem działań związanych z sektorem badań i rozwoju. Usługi biznesowe mają zatem największy wpływ na kształtowanie oferty produkowanych i eksportowanych towarów, podczas gdy pozostałe kategorie usług w dużej mierze pełnią jedynie rolę wspomagającą funkcjonowanie GSC (np. usługi finansowe, transportowe, handel i magazynowanie)⁵. W 2009 r. usługi biznesowe stanowiły 43% wkładu zagranicznej wartości dodanej pochodzącej z wyżej wymienionych gospodarek do eksportu towarów innych krajów. W zakresie usług biznesowych pozycja sześciu największych gospodarek rozwiniętych jest jeszcze silniejsza. Stany Zjednoczone, Niemcy, Japonia, Francja, Wielka Brytania i Włochy obejmują łącznie 56% światowego eksportu usług biznesowych, stanowiących wkład do produkcji i eksportu towarów. Na USA przypadało 20% światowego eksportu, co stawia ich gospodarkę na pozycji absolutnego lidera jako kreatora międzynarodowych sieci produkcji.

Jedynie w Japonii znaczenie usług biznesowych jest zauważalnie mniejsze w porównaniu z pozostałymi omawianymi gospodarkami. Może to prawdopodobnie oznaczać, że w przypadku tego kraju *offshoring* dotyczył nie tylko produkcji towarów, ale także i usług.

Warto zauważyć, że według tradycyjnych statystyk handlu międzynarodowego udział tych sześciu krajów (największych gospodarek rozwiniętych) w światowym eksporcie w latach 1995-2009 zmniejszył się z 45% do 32%, a w 2013 r. do 29%. Wynika to m.in. z faktu, że cała wartość dodana, która stanowi wkład do produkcji i eksportu w innych krajach, według tradycyjnych statystyk zaliczana jest do eksportu tych krajów, gdzie realizowana jest faza produkcji (a więc np. do eksportu Chin czy krajów Europy Środkowo-Wschodniej). Nie odzwierciedla to zatem rzeczywistych zależności i procesów zachodzących w handlu międzynarodowym.

Sektor usług w największych gospodarkach rozwiniętych kreuje przede wszystkim wartość dodaną w krajowym eksporcie towarów. We Włoszech 74% krajowej wartości dodanej kreowanej w usługach na potrzeby przemysłu wykorzystywane było w krajowej produkcji i eksporcie (natomiast 26% stanowiło wartość dodaną w eksporcie innych krajów). W Niemczech krajowe fabryki wykorzystywały 70% WD wytworzonej w usługach, a we Francji – 68%. Stosunkowo mniej wartości dodanej wykorzystywano w krajowym przemyśle w USA (59%) i Wielkiej Brytanii (56%).

Duża część eksportu WD powstająca w usługach i tworząca WD eksportowanych towarów w innych krajach trafia do krajów rozwiniętych. Ogólnie rzecz biorąc, eksport krajów rozwiniętych charakteryzuje wyższy

udział wartość dodanej pochodzącej z usług niż można to zaobserwować w krajach rozwijających się. W 2009 r. w przypadku Włoch, Francji i Wielkiej Brytanii ponad 70% KWD wytworzonej w usługach i wykorzystywanej w eksporcie innych krajów przypadało właśnie na kraje rozwinięte. Nieco mniejszy był ten udział w Niemczech (66%), prawdopodobnie ze względu na większe znaczenie zadań zleczanych w ramach GSC nowym państwom członkowskim UE. W USA 53% tej kategorii eksportu trafiało do krajów rozwiniętych. Natomiast w Japonii proporcje te były odwrócone – 72% eksportu usług trafiało do sektora eksportowego krajów rozwijających się. Wydaje się, że jest to wynikiem dwóch czynników – lokalizacji Japonii, w sąsiedztwie której nie ma innych dużych gospodarek rozwiniętych, oraz tworzenia centrów usług obsługujących japońskie fabryki w Ameryce Północnej i w Europie.

Głównym kierunkiem eksportu tego rodzaju usług z Japonii i Stanów Zjednoczonych były Chiny, natomiast z krajów europejskich – Niemcy. Z kolei głównym kierunkiem niemieckiego eksportu była Francja (w Niemczech struktura eksportu WD wytworzonej w usługach i wykorzystywanej w eksporcie innych krajów charakteryzuje się wysokim stopniem dekoncentracji)⁶.

Największymi importerami zagranicznej wartości dodanej pochodzącej z usług i wykorzystywanej w eksporcie towarów były przede wszystkim Chiny i Niemcy. W 2009 r. na Chiny przypadało 14% światowego importu. Dużo wyższy udział Chin jako importera usług w porównaniu z eksportem i przede wszystkim ogromny deficyt w tej dziedzinie (sięgający w 2009 r. ponad 250 mld USD)⁷ wskazuje, że gospodarka chińska jest największym światowym zleceniobiorcą procesów produkcyjnych, a produkty wytwarzane w Chinach w dużej części opierają się na usługach zagranicznych. Z kolei gospodarka niemiecka należy jednocześnie do największych zleceniodawców, jak i zleceniobiorców procesów produkcji w ramach GSC. Niemcy są największym zleceniobiorcą procesów zarówno wśród gospodarek rozwiniętych, jak i wśród gospodarek Unii Europejskiej. Pewien deficyt w wymianie usługami tworzącymi wartość dodaną w eksporcie towarów, jaki notują Niemcy, wynika z faktu, że pozostałe duże kraje UE, tj. Francja, Wielka Brytania czy Włochy są większymi zleceniodawcami dla fabryk niemieckich, niż Niemcy dla fabryk francuskich, brytyjskich czy włoskich. W wyniku wspomnianej pozycji gospodarki niemieckiej na mapie światowych łańcuchów wartości dodanej, Niemcy – na tle pozostałych dużych krajów rozwiniętych – wyróżniają wysoki udział zagranicznej wartości dodanej w eksporcie towarów (30% w 2009 r.).

Struktura eksportu wartości dodanej pozwala zidentyfikować najbardziej intensywne kierunki przepływu usług na mapie świata. W 2009 r. największą wartość miał eksport usług Japonii do Chin (było to 2% światowego eksportu WD usług ogółem, wykorzystywanej w eksporcie innych krajów). Niewiele mniejszy był eksport amerykańskich usług w celu wykorzystania ich w eksporcie Chin

(1,8%). Do największych strumieni (6 miejsce) należał też eksport usług z Francji do Niemiec.

Największe znaczenie zagraniczne usługi mają w tworzeniu wartości dodanej eksportu wyrobów elektronicznych. W 2009 r. usługi zagraniczne kreowały w tej branży ponad 14% wartości eksportu brutto i jednocześnie odnotowano w niej największy wzrost udziału zagranicznych usług (o 5 pkt. proc). Drugą branżą o stosunkowo wysokim udziale zagranicznych usług w eksporcie była branża środków transportu. Największym eksporterem usług wykorzystywanych w elektronice były Stany Zjednoczone (15%) i Japonia (11%). Natomiast najważniejszymi eksporterami usług wykorzystywanych w eksporcie środków transportu były USA (16%) i Niemcy (12%). We Francji i Włoszech usługi trafiały głównie do sektora motoryzacyjnego.

We wszystkich sześciu dużych gospodarkach rozwiniętych wartość dodana kreowana w usługach stanowiła 45% ich wkładu do światowego eksportu ogółem, natomiast 55% stanowiły dobra pośrednie. Największe znaczenie usług jako nośnika wartości dodanej widać na przykładzie Francji. W 2009 r. 54% francuskiej WD wykorzystywanej w eksporcie innych krajów powstało w branżach usługowych, podczas gdy pozostałe 46% - w przemyśle. W innych krajach większy wkład do światowych łańcuchów wartości dodanej dostarczał przemysł. W Japonii usługi tworzyły 40% wartości dodanej wykorzystywanej przez inne kraje w eksporcie, a w Niemczech - 44%. Zjawiskiem charakterystycznym dla modelu podziału pracy w ramach międzynarodowych sieci dostaw jest znacznie wyższy udział krajów rozwiniętych niż krajów rozwijających się w dostawach usług wykorzystywanych w eksporcie towarów innych krajów. W 2009 r. proporcje te wynosiły odpowiednio 67% i 33%. W przypadku dóbr pośrednich wkład krajów rozwiniętych (49%) i rozwijających się (51%) był natomiast bardzo podobny. Można to interpretować w ten sposób, że światowe centra usług zlokalizowane są przede wszystkim w krajach rozwiniętych, podczas gdy fabryki wykorzystujące te usługi znajdują się zarówno w krajach rozwijających się, jak i rozwiniętych. Równocześnie obserwowane jest wyraźne przesuwanie się centrów

produkcyjnych do gospodarek rozwijających się (tej tendencji nie zaobserwowano w usługach, a zwłaszcza w usługach biznesowych).

---

* Autor jest pracownikiem Instytutu Ekonomicznego Narodowego Banku Polskiego. E-mail: wojciech.mroczek@nbp.pl. Opinie wyrażone w artykule są osobistymi opiniami autora.

¹ Na skutek globalnego kryzysu udział zagranicznej wartości dodanej obniżył się z 29% do 27%; wynikało to prawdopodobnie z faktu, że silniej zmniejszył się w tym okresie eksport towarów o większym wkładzie zagranicznych części i usług.

² OECD, *Interconnected Economies: Benefiting from Global Value Chains*, 2013, *The smiling curve: Value added along the GVC*, s. 216.

³ Na ten temat zob. np. Krystyna Gawlikowska-Hueckel, *Polityka przemysłowa i spójności wobec planów reindustrializacji Unii Europejskiej. Wnioski dla Polski*, „Gospodarka Narodowa”, 2014, nr 5 (273), s. 58-60.

⁴ Eksport brutto towarów stanowi krajowa wartość dodana wytworzona w przemyśle i w usługach oraz zagraniczna wartość dodana wytworzona w przemyśle i w usługach.

⁵ Usługi związane z logistyką realizuje się szczególnie w krajach, które są bardziej zaangażowane w międzynarodowe sieci na poziomie przetwórstwa przemysłowego. Tak więc wzrostowi udziału krajów rozwijających się w realizacji zadań w etapie produkcji towarzyszył (w różnym stopniu) wzrost znaczenia usług związanych z logistyką.

⁶ W Unii Europejskiej bardzo silne są wzajemne powiązania w ramach GSC. We Włoszech i Francji około 2/3 wartości eksportu usług pośrednich skoncentrowane jest na pozostałych krajach UE. Nieco mniejszy jest ten udział w Niemczech (62%) i Wielkiej Brytanii (59%). Relatywnie duży udział w eksporcie usług z Niemiec mają też nowe państwa członkowskie UE. Trafiło do nich 13% niemieckiego eksportu usług. Z drugiej strony Niemcy były zdecydowanie najważniejszym zleceniodawcą procesów w ramach GSC dla takich krajów, jak Czechy, Polska, Węgry i Słowacja - ponad 20% zagranicznych usług, jakie wykorzystywał sektor eksportowy w tych krajach pochodziło właśnie z Niemiec.

⁷ Natomiast dodatnie saldo USA w eksporcie WD powstałej w usługach i wykorzystywanej w eksporcie towarów wyniosło w 2009 r. ponad 210 mld USD.

■

DZIESIĘ LAT POLSKI W UNII EUROPEJSKIEJ

ZMIANY W HANDLU ZAGRANICZNYM POLSKI W KATEGORIACH WARTOŚCI DODANEJ

Łukasz Ambroziak, Krzysztof Marczewski*

W ostatnich latach dzięki współpracy naukowców i statystyków z wielu krajów udało się dokonać zasadniczo

czego przełomu w metodach analizy strumieni handlu światowego. Dzięki zintegrowaniu tablic przepływów międzygałęziowych (TPM) poszczególnych krajów uzyskano wgląd w procesy generowania wartości dodanej w handlu międzynarodowym. Artykuł poświęcony jest analizie zmian w polskim handlu zagranicznym w kategoriach wartości dodanej w latach 1995-2011 w układzie geograficznym i towarowym. Przed częścią analityczną przedstawiono koncepcje zastosowania TPM do